

Zenei műveltség értékelése a középiskolás fiatalok körében

A mai magyar zenei nevelés szisztémája az elmúlt évtizedek egységes zenepedagógiai törekvésein nyugszik. Elméleti keretei az 1920-as évektől Kodály Zoltán koncepciózus fellépése és életreform-törekvéseinek kibontakozása útján teremtődtek meg. Kodály 1967-ben bekövetkezett halála után tanítványai töretlenül képviselték az énekes alapú, a zenei írás-olvasás tudatosítását kisgyermekkorban megkezdő, közoktatásban végigvitt elgondolás megvalósítását. A hazai sikereket és eredményeket napjainkban is intenzív nemzetközi érdeklődés övezi, miközben a magyar ének-zene oktatás gyakorlata – mindez a '80-as évektől előbb a szűk szakmai nyilvánosság számára, később a zenei körökön túlmutatva is megfogalmazódott – erőteljesen eltérni látszik a koncepció kialakítójának eredeti elképzeléseitől.

A probléma pontos meghatározását a témakör összetettsége bonyolítja, hiszen az iskolai ének-zeneoktatás eredményességére vonatkozó kritikákban megfogalmazott magyarázatok szükségszerűen partikuláris szemléletmódot képviselnek. A tudományos rálátás számos nézőpontot képes egyesíteni, az interdiszciplináris megközelítés ráirányítja a figyelmet a zenei műveltség fogalmának kialakítására. Felvetődik a kérdés az ének-zeneoktatás műveltségteremtő funkciójára vonatkozóan, tisztázandó kérdéssé válik, hogy napjaink közoktatásában mit tekintünk elvárható zenei műveltségnek, azt milyen módon határozzuk meg, és miben állapítsuk meg a mértékét. Ennek érdekében fel kell állítanunk a mérhetőség kialakításának kritériumrendszerét, amire építve olyan mérőeszközt hozhatunk létre, amelynek körültekintő alkalmazása során diagnosztikus megállapításokat tehetünk a kapott eredmények értékelésének ismeretében.

Első lépésként a zenei műveltség fogalmát szükséges kialakítanunk, s a fogalom meghatározásában a 'literacy'-értelmezés definíciójára támaszkodunk, amely hangsúlyozza a nem tantárgyak szerinti, hanem tudásstruktúrák mentén történő ismeretszerzés lehetőségét (Csapó, 2002). Így tehát a zenei műveltség megszerzése az egyéb műveltségterületekhez hasonlóan a képességfejlesztésnek azon módja, ahol az ismeretek és a képességek, azaz kompetenciák természetes közegben zajló tevékenység során megvalósított tanulás által fejlődnek ki. Ez a műveltség-értelmezés olyan hasznosítható készségek, képességek és ismeretek körét jelenti, amelyek egyrészt tantárgyakon átívelők, másrészt az iskola világán túlmutatva társadalmilag értékesek, s a való életben is hatékonyak bizonyulnak. A számunkra kiemelt műveltségterület művelése az iskolában megszerezhető, az esztétikai nevelésben hordozott kompetenciák kibontakoztatását jelenti (Kárpáti, 2002).

Ennek a műveltségnek – esetünkben a zenei műveltségnek – birtoklását, az ismeretszerzés és a képességfejlődés mértékének megismerését empirikus kutatás végrehajtása teszi lehetővé. Tekintve, hogy a hazai ének-zene oktatás egységes elv szerint a Kodály-koncepcióra épülve valósul meg, a vizsgálat során nem alakítható ki kontrollcsoport. Így taxonómiai héttérként olyan kritériumrendszert szükséges létrehozni, amely az említett egységes elveket, azok részterületeit arányosan és valóságosan jeleníti meg, tehát

olyan hiteles szempontrendszer és nevezéktan kialakítására van szükség, amely a kapott eredményt egy adott követelményrendszerrel tudományos érvennyel veti egybe. Esetünkben az elvárásrendszer, a norma adott, hiszen a Kodály Zoltán által kialakított koncepció minden elemében ismert és alkalmazott szisztéma az egységes hazai tanítási gyakorlatban. Másrészt a 243/2003. (XII. 17.) Kormányrendelet a *Nemzeti alaptanterv* kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról ennek a praxisnak alapján fogalmazta meg a zenei nevelés követelményeit. A mérőeszköz megalkotása esetében a kritériumrendszer lefektetéséhez hasonló körülménnyel kell eljárnunk, ennek érdekében meg kell ismerünk a korábbi mérések menetét, a lehetséges mérőeszközök típusait és a kapott vizsgálati eredményeket. Végül tisztáznunk kell, hogy a kutatásunk során felállított hipotéziseket milyen kutatási kérdések fejezik ki legpontosabban, hogy ezeknek a kérdésfeltevéseknek melyek a helyes metodikai elvei, valamint ügyelnünk kell arra, hogy az egyes ítemek megoldásaként kapott válaszok értékelése során a nyert eredmény valóban diagnosztikus érvennyel bírjon a tudományos kutatás számára.

A zenei műveltség mérésének elsődleges célja a közoktatásban elnyerhető műveltség természetének megismerése. Ebből következik, hogy az oktatási folyamat végeredményét kívánjuk mérlegre tenni a középiskolás korosztály körében. Az ének-zene tantárgy tanítását lehetővé tevő utolsó év a *Nemzeti alaptanterv* előírása szerint a 10. évfolyam, amelyet az iskolák helyi tantervei még kiegészíthetnek óraszámuk alakulása szerint. Ebből következik, hogy a végzős évfolyamok nem feltétlenül egységesen azonosak a középiskolák esetében. Így empirikus vizsgálatunk a tantárgyat utolsó évben tanuló középiskolások körére terjed ki, s a kiválasztott alapsokaságra vonatkozó papír–ceruza teszt alapú zenei műveltségmérést jelenti. Ebben az eljárásban a kialakult képességrendszer és megszerzett tudás természetét kívánjuk megismerni, amelynek a diák a magyar zenei közoktatás egymásra épülő rendszerében birtokába kerülhet.

A mérhetőség kialakítása

A teszt alapú elszámoltathatóság kialakulása

A fejlett nyugati társadalmakban a 20. század utolsó harmadában a decentralizációs törekvések hatására kialakult az elszámoltathatóság igénye a hatékonyság ellenőrzése és fenntartása érdekében. Az elszámoltathatósági rendszereket működtető országok elvárása az, hogy az intézmények mérjék és elemezzék eredményeiket, tárják fel a mögöttük rejlő folyamatokat, alakítsák ki felelősségüket, és ennek nyomán javítsák működésük hatékonyságát (*Lessinger, Parnell és Kaufman*, 1971). Az eredményességet abban határozzák meg, hogy az egymást követően mért paraméterek gyarapodást tudnak-e felmutatni, vagy az elvárt követelményeknek, standardoknak milyen mértékben képesek megfelelni. Ennek a szisztémának a szerepe az elmúlt két évtizedben a hazai kutatási gyakorlatban is felértékelődött, s hangsúlyosan jelentkezett az oktatási intézmények működésének hatékonyságát vizsgáló eljárásokban (*Tóth*, 2009).

A magánszféra menedzsment-gyakorlatát és annak tapasztalatait leképező eljárás a teszt alapú elszámoltathatóság lehetőségét teremtette meg az oktatás világában; ez a szemlélet a közoktatás közszolgálati jellegéből fakad. A tanulói teljesítmény középpontba állításának két útja bontakozott ki: a teljesítményorientált elszámoltathatóság lehetősége és a standard alapú elszámoltathatóság verziója. Az előbbi esetében a vizsgálat fókuszában a tanulói eredményesség ('outcomes') áll, ebben a vizsgálati eljárásban a tanulók tudásának növekedését követhetjük nyomon. A standard alapú elszámoltathatóság esetében a hangsúly a tanulói teljesítmény mérésének eszközére tevődik (standardizált teszt). A tartalmi standardokban rögzíthető az adott évfolyamon elvárható ismeretek, képességek és készségek köre. A mérés ebben az esetben arra szolgál, hogy meghatározhatóvá váljon az egyén fejlesztésre szoruló tulajdonságainak elért szintje, ennek ismere-

tében hozhat döntést az oktató arra vonatkozóan, hogy szükség van-e további fejlesztésre (Csapó, 1987). A normaorientált tesztek használatakor valamilyen egység (tanuló, osztály, iskolakörzet, ország) eredményeit egy viszonyítási csoport átlagához mérve állapítjuk meg. Alkalmazása feltételhez kötött, a vizsgált tulajdonság tekintetében a mintákat normális eloszlásúnak tekinti, ez által teremődik meg az esély az átlaghoz való viszonyítás, a kategorizálás formáinak, módszereinek kidolgozására (Vidakovich, 1990; Nagy, 2007). Kritériumorientált teszteléskor a teszteken elért eredményeket valamilyen, a mérést megelőző definiált tudásszinttel hasonlítják össze. A tesztek alkotó zárt vagy nyílt végű kérdéssor kialakításában elemekre bontjuk a feladatot, és ezek értékelése során részletezett diagnosztikus térképet kaphatunk a vizsgált témakör elsajátításának helyzetéről. A diagnosztikus térkép alapján mérhető a pótló, javító tennivaló (Nagy, 2001).

A jelen kutatásban a zenei műveltség mérésére irányuló papír-ceruza alapú teszt létrehozása tartalmi standardra épül. Ennek elvi alapját – a tanulói ismeret, képesség és készség birtoklásának elvárható szintjét – írásos formában egyrészt az összegzett Kodály-koncepció tartalmazza, másrészt a 243/2003. (XII. 17.) Kormányrendelet a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról, azaz a Nemzeti alaptanterv követelmény- és elvárásrendszere. A kodályi zenepedagógia esetében a szerző a zenei nevelés elvi és gyakorlati lépéseit nem foglalta rendszerbe, nézeteit és elképzeléseit az életmű különböző pontjain fogalmazta meg. A mintegy fél évszázadot felölelő szöveges megnyilatkozások számos műfajt érintenek, s ebből következik, hogy a Kodály által kidolgozott koncepció didaktikai értelemben nem tekinthető módszernek. Az összegyűjtött gazdag szövegapparátus (Bónis, 2007) nyilatkozatok, beszédek, elő- és utószók, újságcikkek, tanulmányok soraiban bontakozik ki. Olyan elméleti struktúra ismerhető meg általa, amelynek központi gondolata a reform (Pethő, 2009), a közoktatás átalakítása a zenei nevelés előnyösebb helyzetének kialakítása érdekében. A nemzetközi köztudatban Kodály-konceptióként ismert és elismert zeneoktatási elképzelés gondolatkörök és kulcsszavak köré építhető. Ennek legfontosabb elemei:

- a zene a belső világ kiteljesítésének legalkalmasabb nevelőeszköze;
- a kisgyermekkor tekinthető a legfogékonyabb periódusnak a fejlesztés számára;
- a zenének a tömegekhez kell eljutnia;
- az óvodákban intézményesen megkezdett fejlesztés csakis művészi érték által valóulhat meg;
  - vezérelv a játékosság és az érték összekapcsolása a népzene iskolai oktatásba emelésével;
  - a magyar népdal („tudat alatti magyarság”) szerepének hangsúlyozása a nemzeti identitás kialakításában;

A folyamat lényege az, hogy az agykéreg szerkezetét kialakító sokmilliárd neuron az iontöltései szerint oszlopokba szerveződik. Ezek a kolumnák a jelentéshordozók. Alul, közepesen vagy túlstimulált töltésűek, emiatt Trion-modellnek nevezzük őket, és ezek a hármas töltetű „tri-ion” cölöpök tüzelnek egymásra. Ezekben a konfigurációkban szinapszisok jönnek létre, ezt az iontüzelési sémát tekintjük a neuronok kommunikációjának. Ekkor „tüzelik el” a magukban hordozott információt, adják át a tudást. Ez a tüzelési séma a klasszikus szimmetrikus zenei szerkesztéssel azonos.

- a zenei anyanyelv kialakításának lehetősége a népzene korai megismertetése által;
- a kóruséneklés iskolai közösségnevelésben betöltött szerepének hangsúlyozása;
- az oktatás elsődleges feladatának megjelölése az egységes magyar alapműveltség kialakításában;
- a zenei írás-olvasás képességének, a jelrendszer birtokba vételének általánossá tétele a zenei analfabétizmus felszámolása érdekében;
- zeneértő közönség kinevelése;
- a relatív szolmizáció, a „mozgó dó” általános alkalmazása;
- a képességfejlesztő gyakorlatok napi rendszerességű elvégzése;
- a hangszeres kíséret nélküli a capella éneklés jelentőségének felismerése az intonáció fejlesztésében;
- a felkészült tanár szerepének hangsúlyozása a képességfejlesztésben;
- a zenével való foglalkozás aktív zenei tevékenységhez rendelése;
- a közfigyelemnek az izlésnevelés fontosságára történő irányítása;
- a középiskolai énekotatás jelentőségének kiemelése a teljes ember képességeinek kibontakoztatásában;
- a transzferjelenség felismerése, a zenei elemek értékes nevelési eszközként való értelmezése.

A *Nemzeti alaptanterv* kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról szóló hatályos kormányrendelet a kodályi elvek tiszteletben tartásával a 21. század gondolkodásmódját rögzíti követelményrendszerében. Így rendelkezik a helyi tanterv és az iskolai pedagógiai program kialakításáról, összehangolva az egységes központi érettségi követelményekkel. A képesség-kibontakoztató felkészítés keretében a közösségfejlesztés útján megvalósított személyiségfejlesztést állítja a középpontba. Kiemelt kompetenciaként, a kulcskompetenciák körében találkozunk a zenei nevelésre vonatkozó rendelkezésekkel az esztétikai-művészi tudatosság és kifejezőképesség kulcskompetencia meghatározása során. Ez olyan képességek együttes jelenlétét mondja ki, amelyek meghatározott rendszert alkotnak, s amelyekkel az egyénnek a társadalmi szerep sikeres betöltéséhez rendelkeznie szükséges. Az egyes műveltségi területek között az ének-zenét „hangzó nyelvnek” tekinti, és a kapcsolat fenntartását várja el más művészeti ágakkal és tudásterületekkel, ezáltal teljes világgép kialakítását teszi lehetővé. A zenei nevelés középpontjába a zenei élményt állítja, melynek célja a zene megszerettetése, a zenei kifejezőeszközök megismertetése és motivációk kialakítása az aktív zenei kommunikációban való részvételre. Kiemelkedően fontos területként nevezi meg az alaptanterv a zenei ízlésformálást, a zenei ítéletképesség fejlesztését és a kritikai képesség kialakítását a megértés, a befogadás és a zenei tevékenység egyéb megnyilvánulásai során. A fejlesztési feladatok területén pontosan meghatározza a 9–12. évfolyam számára a legfontosabb területeket és a hozzájuk rendelt követelményeket, így az interpretáció területét, a megismerő- és befogadóképesség elvárt szintjét és a zenei hallás és kottaismeret kérdéskörét. Az oktatás egymásra épülő rendszerében a zenei műveltség kialakításának folyamata különböző szakaszokra tagolódik, melyekben az általános iskolai ének-zene tanítás folyamán a műveltség alapjainak megteremtése történik, a középiskolai oktatás pedig a műveltség megszilárdításának feladatát végzi.

Mindkét kritériumrendszer együttes ismeretében pontosan kialakíthatóvá válik a zenei műveltségméréshez szükséges norma.

Zenei képességek, zenei teljesítmény mérése és mérőeszközei

A zenei képességek vizsgálata a pszichológiai kutatások területén is fontos helyet kapott. Ebben a megközelítésben a pszichofiziológiai jellemzők feltárása mellett annak a környezetnek a hatása is döntő szerephez jutott, amelyben a zenei tevékenység megvaló-

sult, így az első vizsgálatok a tanári megfigyelés tapasztalataira épültek. A korszerű zenei nevelés a tapasztalatokon nyugvó megfigyeléseken túl az egzakt módszereket és méréseket is magába foglalja. Már a 19–20. század fordulóján megkezdődött a zenei tesztek által rögzített, egységes normával összevethető képességmérés folyamata, mely a napjainkban virágzó empirikus kutatások alapját képezi. Az évek során számos tesztváltozat született, melyek által csoportos és egyéni teljesítmény egyaránt mérhetővé vált; a papírceruza tesztek mellett a laboratóriumi kísérletek eljárását is kidolgozták. A mérőeszközök sokrétűsége négy alapvető standard zenei tesztcsoportba sorolható. Így beszélhetünk a zenei képesség/adottság tesztek köréről (Seashore, Drake, Gordon, Gaston, Bentley), a zenei teljesítménytesztek csoportjáról (Beach, Hutchinson, Allen, Knuth, Colwell, Wagner), az énekes és hangszeres tesztek köréről (Hildebrand, Mosher, Watkins-Farnum), valamint a zenei ízlés és beleélési képesség tesztalapú vizsgálatáról (Hevner, Schoen, Kyme) (*Dombiné*, 1992).

A hazai kutatásban a standard zenei tesztek alkalmazása mellett (Révész, Gyulai, Szeghy) a zenei képességek struktúrájának kialakítására helyeződött a hangsúly. Erős Istvánné (1993) összegezte a nemzetközi kutatás eredményeit, és létrehozta a zenei alapképesség modelljét. Ebben a struktúrában zenei dimenzióként különítette el a melódia, a harmónia, a ritmus, a hangszín és a dinamika zenei jelenségeit, melyeknek belső tagolódása további képességek megjelenítését tette lehetővé. Ezeket a dimenziókat a zenei kommunikáció folyamatába illesztve az információ-átadás négy típusát különböztette meg: hallás, közlés, olvasás, írás. Az így létrehozott modellt empirikus vizsgálat keretében vetette össze a gyakorlati tapasztalattal, és megállapította, hogy a zenei képességek kommunikációjuk szerinti rendeződése erősebb, mint a tartalmi dimenziók által létrehozott reláció.

Ezt a kutatói logikát követve a Turmezeyné, Máth és Balogh (2005) kutatócsoport három éven át folytatott longitudinális képességvizsgálatot, amely a zenei dimenziók és kommunikációk kölcsönhatását követi nyomon. Kutatásuk fő célja a hallás utáni megkülönböztetés, az éneklés és a zenei írás-olvasás képességfejlődésének, kölcsönös egymásra hatásának feltárása a 7–10 éves korosztály körében. A kapott eredmények azt támasztják alá, hogy a fejlesztés folyamán lépésről lépésre alakul ki a kottakép és a hangzás közötti asszociációs kapcsolat, amely a kotta utáni éneklés nélkülözhetetlen komponense. A szerzők azt tapasztalták, hogy a zenei írás-olvasás tanítása pozitív hatást gyakorol a zenei kognitív fejlődésre. Ugyanakkor értékelésükben felhívják a figyelmet a vizsgált képességterületek tantervi elvárásainak és a fejlesztésére fordítható – szintén tantervi előírásként meghatározott – időnek az aránytalanságára, alapvető ellentmondásosságára.

A longitudinális vizsgálatok hazai megvalósításának kiemelkedő jelentőségű reprezentánsa a Kodály-koncepció hatásvizsgálata. Az 1970-es években végrehajtott követő vizsgálat eredményei azt a feltételezést bizonyítják, hogy a zenei nevelés a közoktatásban döntő fontossággal bír az egyéb, zenén kívüli területekre gyakorolt hatása következtében. A Barkóczy Ilona – Pléh Csaba (1977) szerzőpáros által elvégzett kutatás a kognitív, intellektuális képességek fejlődésére gyakorolt hatást, a zenei transzfer jelenségét követi nyomon. Kontrollcsoportos kísérletük középpontjában a résztvevők gondolkodásának kreativitására gyakorolt hatás állt. Ebből következően a kreativitás fluenciáját, flexibilitását és originalitását kimutató feladatok segítségével analizálták a gondolkodási műveletek alakulását. Az intellektualitás valamely oktatási szakaszban történő megjelenését, annak mértékét a munka utolsó fázisában mérték meg. A kapott eredmények azt tükrözték, hogy az általános intelligencia-színvonal a zenei nevelés hatására nem változik. Növekszik azonban az intelligencia és a kreativitás korrelációja, valamint, hogy a zenei képzés hatására a szociális helyzet és az intelligencia korrelációja gyengült. A zenei műveltség társadalmilag hasznos voltát, a szociális hátrányok leküzdésének lehetőségét ez az aspektus feltétlenül visszaigazolja.

A zene affektív hatását, a zenei élményt a vizsgálat középpontjába állító kutatások napjaink fontos kérdésfeltevéseinek tekinthetők. A Csíkszentmihályi (2001) nevéhez köthető 'flow' áramlatélmény vizsgálatában örömforrásként jelenik meg a végzett tevékenység a teljes átélés következtében. Az ezzel együtt járó boldogságérzet a tudat rendje, a tökéletes élmény állapota autotelikus, az egyén pedig az átélt áramlatélmény során válik komplex személyiséggé. Ennek a tevékenységnek a folyamán a komoly munkavégzés örömforrássá válik, ami a cselekvés megisméltésére készíti az egyént. A belső mozgatóvá vált élmény a motivációkutatásban intrinzik motívumként ismert (Józsa, 2004). A flow-jelenség kutatása a zenei nevelésben kézenfekvő feladat, 2007-ben az öröm, az unalom és a szorongás jelenlétét vetette össze egy kérdőív vizsgálat (Janurik, 2007) három tantárgy, a matematika, az irodalom és az ének-zene esetében. A kapott eredmények egyértelműen jelzik az ének-zene tanítás napjainkra kialakult problematikusságát, egyre mélyülő válságát.

Helyzetismertetésünk utolsó mozzanata a 2005-től bevezetett kétszintű érettségi során kidolgozott írásbeli feladatsor áttekintése. A standard kérdések egymást követő rendje, a rákérdezés szisztematikus változatossága, az érintett témakörök, az elvárt ismeretek, képességek struktúrája arányosan és komplex módon képezi le a középiskola befejezéséig megszerzhető zenei műveltség valamennyi területét. A zenehallgatás, zenefelismerés blokkjával kezdődő tudásszint-mérés magába foglalja a nyílt és zárt végű feladatok változatosságát, így a feleletválasztást, a párosítást, a sorba rendezést, a csoportosítást, a kiegészítést, a megnevezést és az esszéírást. Tematikus szempontból kitér a zenetörténeti, zeneirodalmi tájékozottság bemutatására, a népzenei ismeretek feltárására, valamint a zenei írás-olvasás tartományában bizonyítandó jártasságra. A kialakított struktúra, a szintmérés technikája idomul a többi közismereti tantárgy kérdésfeltevésének módjához, valamint összhangban áll a 10. osztály végén letehető alapvizsga-követelmények kialakításával.

Mérőeszköz készítése zenei műveltség empirikus vizsgálatához

A kutatási területként megjelölt zenei műveltség értelmezését és értékelő vizsgálatát a középiskolások körében papír-ceruza alapú teszt megoldása és feldolgozása útján végezzük el. A rendelkezésünkre álló, az imént összefoglaló módon áttekintett főbb ismeretek és eszközök tükrében olyan kérdőív készült, amelynek feldolgozása nyomán várhatóan választ kaphatunk a kutatás hipotetikus kérdéseire. A teszt két kérdéssort tartalmaz, melyet zenefelismerési feladatsor metsz ketté. A felosztásban elsőként húsz kérdésből álló kérdéssor következik, melynek válaszai alapján háttérváltozók magyarázzák a második feladatsor feleleteiből nyert eredmények természetét. A két kérdőivet előzetes mérés keretében a 2008/2009-es tanév utolsó hetében mintegy kétszáz szegedi középiskolás (szakközépiskolás és gimnazista) diák töltötte ki, melynek eredményei a következő kérdésekre adhatnak választ: mely komponensekből tevődik össze napjaink középiskolás korosztályának zenei műveltsége, milyen színvonalat képvisel, a közoktatásban a zenei nevelésre milyen szerep vár, melyek a zenetanítás célkitűzései és milyen lehetőségekkel bír mindezek megvalósításában.

Az itemek megfogalmazása során a zenei nevelés alapelveivel összehangoltan kitértünk a zenei élmény, a zenei tevékenység, a zenei ízlés, a tantárgy-szeretet, az értékvalasztás, a családi közeg és a média szerepére; rákérdeztünk a zenei ismeretek főbb forrásaira, a különböző műveltségterületek megjelenítésére, a magas- és a szubkultúrákban való részesülés mértékére. A zenei ismeretek feltárása kapcsán alapvető tájékozódást vártunk el a zenetörténet korszakaiban, zeneirodalmi felkészültséget szerzők, művek, műfajok egymáshoz rendelésében, a zeneelméleti alapfogalmak meghatározásában; ezen felül a zenei írás-olvasás legalapvetőbb tájékozódási pontjait kértük számon. A megbecsült eredmények feltételezhetően visszaigazolják a zenetanárok hosszú évek

során kinyilvánított álláspontját, szakmai természetű aggályait a normaátadó és képesség-kibontakoztató zenei nevelés erőteljes háttérbe szorulására vonatkozóan.

A teszt itemjei meghatározó problémákat érintenek a kutatási kérdésekkel összehangoltan abból a célból, hogy a mérési eredmények mozgatói, ok-okozati összefüggései és azok háttére egyaránt feltárhatóvá váljon. A zenei élmény mint a *Nemzeti alaptanterv* által középpontba állított elvárás a kérdőív számos pontján megjelenik. Elsőként az élmény forrását, az impresszív közeg lehetséges körét kívánjuk feltárni. Az 1. táblázat kitöltéséből nyert adat magyarázó érvénnyel bírhat a tantárgyi attitűd kialakulásában is. (Vesd össze: Kodály-koncepció: a kisgyermekkor tekinthető a legfogékonyabb periódusnak a fejlesztés számára; *Nemzeti alaptanterv*: az általános iskolai ének-zenetanítás folyamán a műveltség alapjainak megteremtése történik.)

1. táblázat. Melyik életrészletből, közegből emlékszel szívesen máig maradandó, felidézhető zenei élményre?

	kisgyermekkorból		zeneóráról
	családi körből		társas zenélésből
	óvodából		kóruséneklésből
	iskolából		koncertről, színházból
	baráti körből		nincsen

A várható válaszok az oktatás világán túl a családi háttér, a szülő-gyermek kapcsolat jelentőségére irányíthatják a figyelmet, ahogyan Custodero, Britt és Brooks-Gunn (2003) az USA-ban kétezer család adatai alapján elemezte azt, hogy a gyermekeket hároméves korukig a szülő közvetítésével milyen zenei hatások érik, a szociodemográfia eszközével tárva fel a kialakult kapcsolatrendszer tulajdonságait. A kutatás értékelése szerint inkább az anyák szerepe a meghatározó, mint az apáké; a szülők életkorát tekintve inkább az idősebb szülők gyakorolnak szerepet a zenéhez való viszony kialakításában, mint a fiatalabbak. Az elsőszülött gyermek zenei kötődésének kialakítása sikeresebbnek bizonyult, mint későbbi testvéreié. A nemcsak iskolában zenét tanuló szülők esetében eredményesebbnek mutatkozott a zenei nevelés, mint a közoktatásban részesülők esetében. A befogadóban élő zenei élmény és a zenetanításban rejlő flow-boldogságérzet kialakítása is ellentmondásossá vált az oktatási folyamatban. Míg a vizsgálatok hangsúlyozzák a belső mozgatók örömforrás-jellegét, addig a hazai iskolai felmérések azt bizonyítják, hogy öröm helyett apátia, unalom, olykor szorongás uralja a közoktatásban megvalósított zenetanítás mindennapjait (*Janurik, 2007*). A 2. táblázatban található kérdésfeltevéseink ebben a tárgyban is a napi gyakorlat pontosabb megismerését célozzák. (Vesd össze: a Kodály-koncepció szerint a zene a belső világ kiteljesítésének legalkalmasabb nevelő-eszköze; a *Nemzeti alaptanterv* pedig a zenei nevelés középpontjába a zenei élményt állítja.)

2. táblázat. Hogyan ítéled meg részvételedet az órai munkában?

Leköt a feladat, belemerülök a munkába.	1	2	3	4	5
Képes vagyok megfelelni a követelményeknek.	1	2	3	4	5
Könnyedén megoldom a feladatokat, így unatkozom.	1	2	3	4	5
Érdektelen számomra, ami az órán történik.	1	2	3	4	5
Erőfeszítésbe kerül bekapcsolódnom az órai munkába	1	2	3	4	5
Fárasztónak tartom a figyelem fenntartását.	1	2	3	4	5

A zenei tevékenység (vesd össze: Kodály-koncepció: a zenével való foglalkozás aktív zenei tevékenységhez rendelése; *Nemzeti alaptanterv*: motivációk kialakítása az aktív zenei kommunikációban való részvételre) mint legerősebb zenei kommunikációs funkció tanulmányozása a kognitív zenepszichológia teóriájával áll párhuzamban. Deutsch

(1999) tétele szerint a zenei képesség eredendő. A kortikus agyi funkciók működésével, azaz a neurontüzelési sémák kommunikációjával – a zenetanulással – a sémák ismételt felismerésével képesség alakul ki az akusztikus anyag strukturálására abból a célból, hogy mindig felidézhető legyen. A zenei formák tehát globális minták, Gestalt-jellegűek. Az általános kognitív fejlődést tekintve a zenetanulás megkezdésében az életkor perdöntő. Kutatásai szerint a nyolcadik életév a zenei kogníció tonális nyelve. A zenei képesség kortikus, kognitív funkciója szerint a zene mindenkiben szól, mindenki ismeri, mindenki által létrehozható, ez a zenei szintaxis a legfőbb kreatív mozzanat hordozója. Empirikus vizsgálatunk tehát a hangszertanulási kedvet is fel kívánja tární.

Az instrumentális muzsikálás egyéni tevékenységformája mellett a tudományos érdeklődés napjainkban a kollaboratív aktivitás személyiségformáló erejére irányul. Az *International Journal of Educational Research* 2008. évi tematikus száma a csoportos zenei tevékenység során kibontakozó képességeket követte nyomon. Young (2007) három-négyéves gyermekek hangszeres együttműködését figyelte meg. Kapcsolattartásuk legerősebb dimenziójának a nonverbális interperszonalitás, a gesztusok, a szemkontaktus és a mimika üzenetváltását tekintette. Ezek a metakommunikatív gesztusok a gyermeki kreativitás gyökereiként értelmezhetők. Hewitt (2007) cikkében tíz-tizenegy éves gyermekek komputeres komponálását dolgozta fel, kapcsolattartásuk milyenségét transzaktív és non-transzaktív kategóriákba sorolta. Megállapítása szerint a párokat az együttműködésben nem befolyásolta a korábban megszerzett zenei tapasztalat vagy a fennálló barátság. Gall és Breeze (2007) osztálytermi keretek között vizsgálta a zenekari együttműködést tanár irányítása mellett, míg Miell és Littleton (2007) az iskolán kívüli zenei kollaborációt figyelte meg. Analízise során öt fiatal interakciója bontakozott ki, akik rockzenét játszva közösen irányították és értékelték saját fejlődésüket. Sawyer (2007) együttesben megvalósított dzsessz-improvizációt követett nyomon, melyben a csoportos kreativitás modelljét fedezte fel. Kérdőívünk 3. táblázatban összefoglalt, erre vonatkozó itemje a hazai populáció kollaboratív hajlandóságára mutathat rá. (Vesd össze: Kodály-koncepció: a kóruséneklés iskolai közösségnevelésben betöltött szerepének hangsúlyozása; *Nemzeti alaptanterv*: a közösségfejlesztés útján megvalósított személyiségfejlesztés középpontba állítása.)

3. táblázat. *Végzel-e zenei tevékenységet közösségben?*

Igen, kórusban énekelek.	
Igen, komolyzenei együttesben játszom.	
Igen, népzenei együttesben tevékenykedem.	
Igen, könnyűzenei együttesben játszom.	

A zenei ízlés lenyomata az értékválasztás, melyben a zenetanítás esztétikai szerepe nyilvánul meg. Ezt a problémakört a kérdezett alapsokaság „zenei fogyasztása” válaszolhatja meg. Az iskola által közvetített klasszikus zenei alapértékek választása vagy elutasítása megmutathatja az elitkultúra és szubkultúra komponenseinek különböző arányú jelenlétét az ifjúság életében. Ez a vetület a szociológiai motívumok feltárását teszi lehetővé. A rendszerváltás utáni években átrajzolódott a kulturális térkép, felerősödött a tömegkommunikáció által megjelenített mintakövetés, ezzel párhuzamosan meggyengült a szocializációs intézmények fiatalokra gyakorolt hatása, kiterjedt a szórakozás világa, korábbra tevődött a szubkulturálódás folyamata (Rácz, 1997). A következő item válaszai ezt a szubkulturális térképet rajzolhatják meg. Ebben az esetben a tanulók feladata az volt, hogy ötfokú skálán jelöljék be, hogy milyen mértékben kedvelik a különböző jellegű zenéket. A felsorolás a magyar nóta, a mulatós zene, az operett, a musical, a népzene, az opera, a komolyzenei hangverseny, a retro slágerek, a pop, a dance, a rock, a hip-hop és az r'n'b körére terjedt ki.

A tömegkommunikáció előretörésével, a médiumok információátadó közegéből nyert ismeretszerzés mennyiségével és minőségével számos kutatás foglalkozik. Ebben a kísérletben fel kívánjuk tární a média szerepét, jelenlétének mértékét az ifjúság zenei műveltségének, értékválasztásának, ízlésformálásának szintézisében. Mint tudjuk, napjainkra a média a kultúraátadás egyik fő forrása, háttérbe szorítva ezzel az oktatás értékvilágát (Vajda, 2005). A tömegkommunikáció felelőssége az általa megjelenített üzenetek dekódolása, a közönség folyamatos tájékoztatása, képzése. A magaskultúra értékeivel jellemzően az iskola közegében találkozik a fiatalság, ez alakítja ki olykor erősen oppozíciós magatartását is. A kérdőív ennek feltárása érdekében ötfokú skála alkalmazását kéri a növendéktől arra vonatkozóan, hogy zenei ismereteinek forrását a fontosság mértéke szerint jelölje meg. Választható lehetőségként a baráti kör, a média, az iskola, a családi környezet, a zeneiskolai tanulmányok, a koncertlátogatás élőzenei élménye és az egyéb zenei tevékenység szerepelt. (Vesd össze: Kodály-koncepció: az óvodákban intézményesen megkezdett fejlesztés csakis művészi érték által valósulhat meg; *Nemzeti alaptanterv*: zenei ízlésformálás, a zenei ítélőképesség fejlesztése és a kritikai képesség kialakítása a megértés, a befogadás és a zenei tevékenység egyéb megnyilvánulásai során.)

A válaszok egyben újabb kérdéskör értelmezéséhez vezethetnek el. A zenehallgatás mint zenei tevékenység az aktív muzsikáláshoz képest passzívnak tekintett forma. A kognitív zenepszichológia kutatásai bizonyítják, hogy a kreativitáshoz szükséges agyműködés zajlik a háttérben. Gordon Shaw (2004) kísérlete szerint a zene képes fejleszteni a gondolkodási, következtetési képességeinket, mert az agyszerkezet zenei struktúráként is leírható. W. A. Mozart 448-as K. V. számú kézzongorás D-dúr szonátájának zenehallgatásához kötött kísérlet által mutatta ki a kapcsolatot a tér-idő koordináció agyi funkciói és a szimmetriára építkező zeneművek befogadásának egymásra hatása között. A folyamat lényege az, hogy az agykéreg szerkezetét kialakító sokmilliárd neuron az iontöltései szerint oszlopokba szerveződik. Ezek a kolumnák a jelentéshordozók. Alul-, közepesen vagy túlstimulált töltésűek, emiatt Trion-modellnek nevezzük őket, és ezek a hármas töltetű „tri-ion” cölöpök tüzelnek egymásra. Ezekben a konfigurációkban színapsziszok jönnek létre, ezt az iontüzelési sémát tekintjük a neuronok kommunikációjának. Ekkor „tüzelik el” a magukban hordozott információt, adják át a tudást. Ez a tüzelési séma a klasszikus szimmetrikus zenei szerkesztéssel azonos. A szerző által elvégzett kísérletben beigazolódott az a feltételezés, hogy az említett zenemű hallgatásának hatására növekszik az eredményesség a tér-idő szerkezetű feladatok megoldásában, a kreativitást igénylő műveletek eredményességében és a következtetési képességek kibontakoztatásában. Ez a jelenség, amelyet a Mozart-zene meghallgatása vált ki, „Mozart-effect” néven ismert. A szerző további következtetései szerint a Mozart-effektus kultúrafüggetlen, és emlőssállatok esetében is érvényesül.

A mérőeszköz kérdőív-itemsorát felismeréshez és megnevezéshez kötött zenehallgatási feladat követi, amely elkülöníti egymástól a háttérkérdőív és a műveltségmérés elemeit. A literacy-fogalom értelmezése során rámutattunk, hogy a meghatározás centrumában a tudásstruktúrák közötti kapcsolat létesítése áll. Ezt az állítást direkt módon az 4. táblázatban foglalt kérdésfeltevés képviseli. (Vesd össze: Kodály-koncepció: az oktatás elsődleges feladatának megjelölése az egységes magyar alpműveltség kialakításában; *Nemzeti alaptanterv*: kapcsolat fenntartását várja el más művészeti ágakkal és tudásterületekkel, ezáltal teljes világkép kialakítását teszi lehetővé.)

4. táblázat

2. Csoportosítsd az alábbi alkotókat aszerint, hogy közülük kik éltek a 19. században!		
a) Shakespeare b) J. S. Bach c) Bartók Béla d) Liszt Ferenc e) Leonardo da Vinci f) Munkácsy Mihály g) Puskin h) Eiffel i) Voltaire j) Darwin		
A csoportosított betűjelek:.....		

Ebben az esetben az kívánjuk, hogy a válaszadó a megoldás során egész eddigi, akár tízéves zenei tanulmányait gondolja végig, valamint, hogy minden tantárgy és műveltségterület ide vonatkozó információját fogja össze, lássa egységben. A teljes műveltségmérő feladatsor tizennégy kérdésből áll, kialakításakor a pedagógiai gyakorlatban alkalmazott felmérő, tudásszintmérő feladatlapon szerkezetét, kérdésfeltevését és logikáját követtük. Így tájékozódást vártunk el a zenetörténet jelentős korszakaiban, a magyar népzene és a zeneirodalom ismert műveinek világában. A legalapvetőbb fogalom- és szimbólumértelmezés kapcsán az ének-zenei tudásban megtestesülő szakértelmet keressük csakúgy, mint az eszközhasználat kérdésében, a zenei írás-olvasás szintjének megállapítása esetében. Az elvégzett mérés értékelése során választ kívánunk találni a zenepedagógia problémafelvetéseire, számokban kifejezhető információk birtokába jutva értelmezni azokat a jelenségeket és folyamatokat, amelyek a közoktatás intézményrendszerében megvalósított zenei nevelést meghatározzák.

Összegzés

A hazai közoktatás rendszerében az ének-zene tantárgy oktatása a *Nemzeti alaptanterv* előírása szerint a középiskola 10. évfolyamának befejezéséig tart. Ennek a tízéves periódusnak a végén időszerű egy műveltségmérő kutatás végrehajtása annak érdekében, hogy a kapott vizsgálati eredmény a kodályi és a tantervi előírások elveivel összevethető legyen. Az empirikus vizsgálat nyomán felszínre kerülhetnek azok a tényezők, amelyek a zenei nevelés eredményességét nagymértékben befolyásolják. A szakmai közösségek véleményét hitelesítheti, tudományos érvénnyel támaszthatja alá a kapott eredmények statisztikai analízise. A kísérlet körülmekintő előkészítése és végrehajtása érdekében jelen tanulmányunkban meg kívántuk határozni a zenei műveltség fogalmát, melyet beillesztettünk az iskolai műveltség kontextusába. A tantárgystruktúrákon átívelő, társadalmilag hasznos tudást a zenei nevelés területén az egyén képességeinek teljes kibontakoztatásaként értelmeztük. Ennek a megszerzett és birtokolt műveltségnek az értékelő vizsgálata indikációként szolgálhat a neveléstudomány és az oktatáspolitiká számára egyaránt. Ehhez meg kell teremtenünk az elszámoltathatóság, a tesztalapú mérhetőség feltételeit, ki kell alakítanunk a norma- és kritériumrendszert, kellő mélységben megismernünk az előzetes időszak kutatásait, mérőeszközeit, végső eredményeit. Mindezek után létrehozható egy olyan mérőeszköz, amely a kutatás hipotéziseit feldolgozhatóvá teszi, és diagnosztikus térképet rajzol a kodályi elveken nyugvó magyar zenei közoktatás napjainkra kibontakozó ellentmondásos helyzetéről.

Irodalom

243/2003. (XII. 17.) Kormányrendelet a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról.
Barkóczy Ilona és Pléh Csaba (1977): *Kodály zenei nevelési módszerének pszichológiai hatásvizsgálata*. Kodály Intézet, Kecskemét.
Bónis Ferenc (2007, szerk.): *Kodály Zoltán: Visszatekintés. I–II–III. Összegyűjtött beszédek, írások, nyilatkozatok*. Argumentum Kiadó, Budapest.
Custodero, L. A., Britto, P. R. és Brooks-Gunn, J. (2003): *Musical lives: A collective portrait of American parents and their young children*. *Applied Developmental Psychology*, 553–572.
Csapó Benő (2002, szerk.): *Az iskolai műveltség*. Osiris Kiadó, Budapest.

Csapó Benő (1987): A kritérium-orientált értékelés. *Magyar Pedagógia*, 3. 247–265.
Csíkszentmihályi Mihály (2001): *Flow – Az áramlat – A tökéletes élmény pszichológiája*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
Deutsch, D. (1999): *The Psychology of Music*. Academic Press, San Diego.
Dombiné Kemény Erzsébet (1992): A zenei képességeket vizsgáló standard tesztek bemutatása, összehasonlítása és hazai alkalmazásának tapasztalata. In Czeizel és Batta (szerk.): *A zenei tehetség gyökerei*. Arktisz Kiadó, Budapest.
Erős Istvánné (1993): *Zenei alapképesség. A zenei alapképesség fejlődése 3–23 éves korban*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

- Gall, M. és Breeze, N. (2008): Music and eJay: An opportunity for creative collaborations in the classroom. *International Journal of Educational Research*, 41–49.
- Hewitt, A. (2008): Children's creative collaboration during a computer-based music task. *International Journal of Educational Research*, 11–26.
- Janurik Márta (2007): Áramlatélmény az iskolai ének-zeneórákon. *Magyar Pedagógia*, 4. 295–320.
- Józsa Krisztián (2004): Az elsajátítási motiváció. Műszaki Kiadó, Budapest.
- Kárpáti Andrea (2002): A vizuális műveltség. In Csapó Benő (szerk.): *Az iskolai műveltség*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Lessinger, L. M., Parnell, D. és Kaufman R. (1971): *Accountability: Policies and procedures (Vol. I.: Learning; Vol. II.: Students; Vol. III.: Personnel; Vol. IV.: Management)*. Croft Educational Services, New London.
- Miell, D. és Littleton, K. (2008): Musical collaboration outside school: process of negotiation in band rehearsals. *International Journal of Educational Research*, 41–49.
- Nagy József (2007): *Kompetencia alapú kritérium-orientált pedagógia*. Mozaik Kiadó, Szeged.
- Nagy József (2001): Mi lesz veled, oktatási rendszer? *Educatio*, 4. 625–636.
- Pethő Villő (2009): Az életreform és a zenei mozgalmak. *Iskolakultúra*, 1–2. 3–19.
- Rácz József (1998): Ifjúsági marginalizáció, ifjúsági szubkultúrák. In Rácz József (szerk.): *Ifjúsági (szub) kultúrák, intézmények, devianciák. Válogatott tanulmányok*. Scientia Humana, Budapest. 131–166.
- Sawyer, R. K. (2008): Learning music from collaboration. *International Journal of Educational Research*, 47. 50–59.
- Shaw, G. L. (2004): *Keeping Mozart in Mind*. Elsevier Ltd., Amsterdam.
- Tóth Edit (é. n.): *A teszt alapú elszámoltathatóság a közoktatásban*. Kézirat.
- Turmezeyné Heller Erika, Máth János és Balogh László (2005): Zenei képességek és iskolai fejlesztés. *Magyar Pedagógia*, 2. 207.
- Young, S. (2008): Collaboration between 3- and 4-year-olds in self-initiated play on instruments. *International Journal of Educational Research*, 47. 3–10.
- Vajda Zsuzsanna és Kósa Éva (2005): *Neveléslélektan*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Vidákovich Tibor (1990): *Diagnosztikus pedagógiai értékelés*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

A Gondolat Kiadó könyveiből